

Іван Сулима, гетьман запорізького козацтва.

"Іван Сулима - один із тих легендарних ватажків, слава і безсмертя яких стають славою і безсмертям нації".

Життєпис Івана Сулими (р. н. невід.-страчений 1635) - одна з тих романтичних сторінок історії, що не набули ще і достатнього осмислення, і достатнього висвітлення в нашій історичній та художній літературі. Тим часом пригоди, яких подеколи зазнавав цей козацький лицар, просто-таки надзвичайні і здатні вразити будь-чию уяву.

Родом український шляхтич Іван Сулима був з Чернігівщини. Можна припустити, що він здобув непогану освіту, оскільки (і це відомо) замолоду керував маєтками канцлера Речі Посполитої, головнокомандувача польських військ Станіслава Жолкевського - того, що свого часу придушував повстання С. Наливайка. Керувати маєтностями такого магната міг тільки освічений і тямущий чоловік, та ще й, як сподівався сам Жолкевський, відданий йому і королеві.

Однаке кар'єра адміністратора Сулими до душі не припала. Найімовірніше, через яскраво виражену авантюрну вдачу. До того ж, перебуваючи в маєтках відомого польського полководця й політика, він чимало знав про події в світі, а особливо про те, що робиться в Україні та на Січі; його уяву полонили перекази й легенди про подвиги козацьких ватажків у степах, на морі та під стінами турецьких фортець.

Чи не романтика козацького лицарства, потяг до пригод і прагнення випробувати власну долю, а можливо, й якісь особисті причини й покликали Сулиму на Січ? Але так чи так, а козацька воля стала його стихією. Він бере участь і в степових походах проти кримських татар, і в походах морем до турецьких фортець, і в боях на північному та південному узбережжях Чорного моря...

Незабаром слава його як хороброго, мужнього й дуже тямовитого вояка стала такою гучною, що під час воєн Польщі зі Швецією та Московією, коли багатьох козаків утягли в ці кампанії, всі інші, хто залишивсь пильнувати південних кордонів на Січі, обрали його своїм гетьманом. Під його проводом набагато побільшало морських рейдів проти османів. Тобто, по суті, в пору першого етапу свого гетьманування Іван Сулима став ніби морським гетьманом запорожців - здібним, енергійним і наполегливим у спробах ослабити Крим і Туреччину. Як ми побачимо згодом, помітили це й у Європі. Та й взагалі, на відміну від багатьох інших українських гетьманів, які стояли при владі довше і битви вигравали гучніші, Сулимі судилось увійти не тільки в українську та польську історії, а й в історію католицького світу. Сталося це ось як.

Під час одного з морських походів Іван Сулима потрапив у полон до турків. Оскільки він ще був молодим і фізично витривалим, турки не стратили його, а закували в кайдани і посадили веслярем на військовій галері. Історичні джерела свідчать, що неволя його тривала близько п'ятнадцяти років. Однаке протягом усіх з них Сулима не втрачав надії визволитися з полону. Чекав лишень слушної нагоди.

Трапилась вона в Середземному морі. А було так. Відчуваючи, що християнському світові загрожує ісламська експансія, Папа Римський Павло V, якого підтримали світські власті Італії, спорядив флот. Він брав участь у війні з Туреччиною. Тож коли корабель, на якому серед невільників-веслярів був Сулима, наблизився до італійського берега, український гетьман зміркував, що кращої нагоди не буде. Невідомо яким дивом, але йому пощастило завести в оману охорону й скинути кайдани, а потім поступово звільнити й

своїх товаришів. Гуртом, якому, сказали б ми тепер, нічого було втрачати, окрім своїх пут, вони на відчай душі захопили корабель. А що діялось це все поночі, то близько трьох сотень з екіпажу та солдатів, що перебували на борту, навіть не зчулися, як опинились у полоні - їх пов'язали сонними. А декого поприпинали на свої місця, веслярами.

Те, що зайшло далі, показує: перед нами чоловік справді рішучий і кмітливий. Поплававши кілька днів на захопленому кораблі та уникнувши сутичок з іншими, Сулима пришвартувався поблизу Риму. Дізнавшись про таку одісею, моряки італійського флоту допомогли козакам одягом (всі веслували мало не голими), подбали про харчі і взагалі вітали, як найлюбіших гостей. А Сулима? П'ятнадцять літ щонайтяжчої каторги не вибили йому з голови, що він - гетьман. А тепер має що сказати Папі Павлу V. І таки домігся зустрічі з ним.

Тут варто нагадати, що Папа Римський був тоді центральною постаттю в антитурецькій боротьбі Європи, в її намаганнях визволити землі, що їх загарбала Османська імперія. Європа знала українське козацтво, високо цінувала його подвиги у мало не щоденних змаганнях з турками, а Папа Римський дивився на нього, як на Божу силу, що тільки й здатна протистояти мусульманському світові.

Тож прийняв Папа Івана Сулиму дуже привітно. Розповіді про колишні битви з турками, про поневіряння в полоні та захоплення корабля просто вразили високого господаря. І Павло V нагородив українського козака золотою медаллю - за видатні заслуги в боротьбі проти ісламської експансії. А на знак особистої прихильності подарував Сулимі медальйон зі своїм портретом.

Успіх аудієнції підкріпило ще й те, що Папа виділив козакам кошти, яких вистачило, щоб щасливо повернутись додому. Іван Сулима увійшов в історію українського козацтва як єдиний з ватажків, кого Папа Римський удостоїв аудієнції та нагородив золотою папською медаллю.

Але не тільки. Повернувшись на Січ, Іван Сулима знову формує козацьку флотилію і розпочинає нову хвилю морських походів. Його слава, його авторитет і військові здібності здаються козакам незаперечними. Ось чому 1628 року, після невдалого походу гетьмана Григорія Чорного в Крим, січовики відмовляють йому у праві на булаву (при цьому він залишається гетьманом реєстру) й передають її Сулимі.

Новий гетьман визнав за найдоречніше розпочати своє правління з переговорів із польським урядом. Вирядив до Варшави делегацію на чолі з полковником Захарієм Остелецьким. Про що мало йтися? Передусім про пом'якшення умов Куруківського договору, який надто вже обмежував права та вільності козацькі; про основи дальшого розвитку відносин між Польщею та Січчю, Україною.

Однак король і сейм не визнали Судиму за гетьмана, оскільки його обрали без згоди Варшави. А відтак - сейм відмовляється розглядати умови договору, які запропонував Сулима. Це неабияк загостило стосунки між Річчю Посполитою та козацтвом, і виникла загроза великої війни. Реальність її визначалася ще й тим, що на Січ почали прибувати тисячі біженців, які не тільки втікали від дедалі дошкульніших шляхетських утисків, а й прагнули прилучитись до козацької справи і козацької слави.

Втім, небажання Польщі визнавати його за гетьмана особливого враження на Судиму не справило. Він робить своє. Організовує кілька походів у турецько-татарські володіння, а 1633 року споряджає велику військову експедицію до Азова. Слід сказати, що до Сулими українські козаки Азова не штурмували. Зробив був спробу пробитися в ці місця

гетьман Скалозуб, але йому дуже не пощастило. Знаючи, що місто це надзвичайно багате, наш гетьман вирішив утілити в життя ідею Скалозуба і здійснити давню мрію козацтва. Хоч і пам'ятав: азовська фортеця надзвичайно міцна, дехто навіть вважав її неприступною. До того ж, добуватися до неї морем дуже непросто, адже доводиться пробиватися через захоплений турками Дніпровський лиман, огинати Крим, поблизу берегів якого постійно рейдував турецький флот; проходити Керченську

протоку і потім іти через усе Азовське море, береги, як і води, якого теж перебували під контролем ворога. Однак все це не могло стримати Івана Сидима.

Українська ескадра щасливо подолала всі перешкоди, добулася Азова і, висадивши десант, розпочала облогу та штурм міста. За даними дослідників, самої фортеці козаки не чіпали: годі їм було й міста з передмістями. Порубавши турків, які пробували їм протистояти, та захопивши велику здобич, козаки з тріумфом узяли курс до Дніпра. Але тут розвідка Івана Сулими доповіла, що поблизу Очакова на його ескадру чатує цілий турецький флот: султан жадав помсти за ганьбу Азова.

Проте Сулима був занадто досвідченим мореплавцем, щоб погодитись на відкритий бій, у якому турки могли його й подолати. Дочекавшись ночі, він заскочив ворожий флот несподіванкою. І багато шкоди завдав. Кілька кораблів пустив на дно, ще більше зробив непридатними до бою, а решту розкидав по морю. І лиш при цьому спокійно переплив лиман та зайшов у Дніпро. Отак. Варто лише додати, що рейд до Азова і розгром флоту надзвичайно вразили і турків, і поляків. Усім стало ясно, що Україна має ще одного талановитого полководця-мореплавця, і, поки він стоятиме на чолі козацтва, спокою жодній із сусідніх імперій не буде.

А щоб ніхто в цьому не сумнівався, Іван Сулима вирішив зруйнувати польську фортецю Кодак. Та перш ніж звернутися до цієї історії, згадаємо, що перед Кодакком був штурм Акермана. Потім козацький флот Сулими досяг Кілії та Ізмаїла. Тобто козацький гетьман нагнав страху туркам по всьому Північному Причорномор'ю. Проте поява біля Кодацького порога, поблизу місця, де річка Самара вливає свої води у Дніпро, польської міцної фортеці... Це неабияк загрожувало новим задумам гетьмана. Будь-який човен, що мав необережність вигулькнути поблизу Кодака, міг дістати постріл із кількох гармат. Поляки не дозволяли навіть рибу ловити поблизу фортеці і практично перетнули основний шлях, що ним Січ підтримувала зв'язок із Черкащиною та Київщиною.

За рішенням польського сейму, цей фортечний замок було споруджено за проектом французького інженера Гільома Левасера де Боплана в 1635 році. Поляки дивились на нього, як на південний форпост імперії. А гарнізон із двохсот польських солдатів очолив французький полковник Моріон, який, як припускають, чудово знався на артилерії. Фортеця, отже, мала славу нездоланної. Її залога могла відбити будь-який напад і витримати якнайдовшу облогу. Так, принаймні, твердили її будівники й господар. Та Сулима додержувався іншої думки.

Маючи під своїм проводом тисячу досвідчених козаків, він уночі наблизився до Кодака. Його розвідники без найменшого шелесту познімали вартових. Обвідний рів козаки теж тихо-тихесенько позакидали в потрібних місцях в'язками хмизу. Одне слово, поки поляки отямались та вийшли на стіни, щоб боронити фортецю, козаки вже були там. Увесь гарнізон у нічному бою поліг. Полковник-артилерист здався в полон, але Сулима не захотів ні помилувати його, ні тримати в живих, щоб згодом віддати полякам за викуп... Фортецю ж наказав спалити і зрівняти з землею - щоб і знаку не було, де вона стояла.

У Варшаві знищення такої могутньої фортеці за одну ніч викликало справжнісінький

шок. Коли ж трохи оговтались, зрозуміли: козаки вирішили воювати на два фронти - і проти них, і проти турків.

Але чи стане їм на це сили?..

Замислюючи зруйнувати Кодак, Сулима покладався на те, що польські війська в Прибалтиці тяжко воюють зі шведами. Війна затяглася, Польща мала величезні втрати. Отже, можна бути певним, що до Придніпров'я королівські війська прибудуть нескоро. А як прибудуть - бо ж, ясна річ, нападу на Кодак вони не подарують, - гетьман устигне зібрати велике військо. Та сталося непередбачене: польський король Владислав IV мерщій, мало не нашвидкуруч, замирився зі своїми, донедавна непримиренними, ворогами - шведами, і кинувся з'ясовувати, що воно таке діється на південних кордонах володінь...

У ролі "інспектора" виступив сам коронний гетьман, тобто головнокомандувач польських військ, Конєцпольський. Одразу слід сказати, що, крім поляків, до його війська входило й кілька підрозділів реєстрових козаків на чолі з полковниками Ілляшем Караїмовичем та Іваном Барабашем. З них і скористався безпосередній виконавець наказу "інспектора", польський комісар в Україні Адам Кисіль, щоб придушити, як він сподівався, ще в зародку, повстання Сулими.

А повстання розпалювалось. Об'єднавши загін, що штурмував Кодак, з іншими запорожцями та загонами повстанців, які вже почали сходитися з навколишніх країв, Сулима повів усіх на Чигирин, далі на Черкаси. Здобув сильно укріплений Корсунь. Армія його зростала день у день. Постало питання: що далі? Київ? І - велика Визвольна війна з Польщею?

Можливо, так воно й сталося б. Іван Сулима був справді талановитим, розумним і досить авторитетним гетьманом та полководцем, щоб зрушити і повести за собою весь український народ. По суті, він уже розпочав ту справу, яку потім довершив Богдан Хмельницький.

Однак Адам Кисіль не збирався розпочинати з ним бойових дій. Визнав за кращу тактику хитрощів. Однієї ночі до табору Сулими прийшли Караїмович і Барабаш зі своїми козаками, завели балачку про кривди од поляків, питали поради, як перейти на бік повстанців. Сулима знав цих людей особисто, і йому й на думку не спало, що вони можуть бути польськими емісарами. Прийняв їх як товаришів - гостинно. Частував щедро. Та коли всі — у тім числі і Сулима та його заступник Павло Павлюк, разом з іншою старшиною, що була за столом, - поснули, зрадники пов'язали їх і привезли до польського табору.

Похмілля було найтяжчим із досі знаних - просто жахливим. Сулиму, Павлюка та кількох інших учасників "товариського" бенкету Конєцпольський відіслав до Варшави. Якийсь час король не наважувався стратити Сулиму, оскільки той мав нагороду від самого Папи Римського і завжди носив при собі подарунок - портрет Павла V. Але опосередковане заступництво Папи не врятувало гетьмана. На його лихо, у Варшаві саме перебували турецькі й татарські послі. Вони палали такою ненавистю до Сулими, що зажадали від Польщі негайної - і лютої - кари для нього. Інакше - війна. І Владислав IV, хоч був ревним католиком і дуже шанував Папу та його відзнаки, погодився на страту. Після жорстоких катувань, що їх Сулима витримав цілком достойно, як і годилося козакові, його четвертували...